

CZINA Sára

ZOLTÁN KAPOSÍ – VIRÁG RAB (EDS.): DIFFERENT APPROACHES TO ECONOMIC AND SOCIAL CHANGES: NEW RESEARCH ISSUES, SOURCES AND RESULTS.

WORKING GROUP OF ECONOMIC AND SOCIAL HISTORY REGIONAL COMMITTEE OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES IN PÉCS, 2022.

A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottságának Gazdaság- és Társadalomtörténeti Munkabizottsága fontos feladatának tartja a térség gazdaság- és társadalomtörténetének feltárását, a dél-dunántúli régió történetével foglalkozó kutatók összefogását és munkáik népszerűsítését. Ezt a célt szolgálja ez a kötet is. A kutatási eredmények nemzetközi diszszeminációja mellett, a munkabizottság nagy szerepet tulajdonít a kutatók közötti szakmai párbeszéd és együttműködés fejlesztésének, ezzel teremtve inspiratív, támogató közeget az eredményes tudományos kutatómunkához. Mindezen felül kiemelten kezeli a kutatói generációk közötti kooperációt, amely a fiatal kutatók számára a pozitív légkörben megvalósuló szakmai támogatást jelenti, míg a tapasztaltabbak számára az ifjak újszerű perspektívájával és lendületével való feltöltődés lehetőségét. Ebben a szellemiségben szerkesztette Kaposi Zoltán, a munkabizottság elnöke és Rab Virág, a munkabizottság titkára, a 2021-ben útjára indított könyvsorozat immáron második kötetét.

A sorozat címe: *Studies on Economic and Social History from Southern Transdanubia*, melyben ugyan – és erre a szavak sorrendje is utal – a gazdaságtörténet a hangsúlyosabb, ám a gazdaságban végbemenő változások relevanciáját a szerzők szinte minden esetben a társadalomtörténeti változások aspektusának bemutatásával is alátámasztják. A cím jól érzékelteti, hogy a tanulmányok egyrészt a térségről, másrészt a térség kutatóitól származnak. Az ismertető tárgyát képező második kötetben megjelent tanulmányok egy része a régió kutatóinak nemzetközi szakmai hálózatához köthető. A 2022 januárjában megjelent kötet címe (*different approaches*) ebből adódóan is utal a megközelítések sokféleségére. Ami azonban közös a kutatásokban, hogy a szerzők szinte kivétel nélkül a gazdasági és társadalmi változások hátterére, okaira és következményeire kíváncsiak. Hasonlóan az első kötet-

hez, valamennyi tanulmányra igaz az is, hogy új kutatási kérdéseket vetnek fel, melyek elemzését új forrásokra építik, így produkálva új eredményeket. A kötet az előbbieket nyomán a *Different Approaches to Economic and Social Changes: New Research Issues, Sources and Results* címet kapta.

A kötet 19 idegen nyelvű (angol, francia, német) tanulmányt tartalmaz. A szerzők 2021. október 15-én egy nemzetközi e-konferencián mutatták be azokat a kutatásaikat, melyeket a kötet a nemzetközi szakma számára is elérhetővé tesz most.

A tanulmánykötet online jelent meg a Pécsi Egyetemi Archívum honlapján,* a benne foglalt 19 tanulmány mindegyike külön DOI számmal rendelkezik, vagyis közvetlenül is elérhető. A könyv előszavát követik a tanulmányok. A szerzők 4 hazai és 3 külföldi intézményt képviselnek, köztük egyetemeket és levéltárakat. Az elismert kutatók mellett jó pár PhD hallgató is beszámol legújabb kutatási eredményeiről. A tanulmányok jelentős része foglalkozik a dél-dunántúli régió megyéinek (Baranya, Somogy, Vas) gazdasági kérdéseivel, illetve egyes gazdasági ágazatokkal. Kisebb számban egyéb régiók, vagy vállalkozók történetét mutatják be. A tanulmánykötetet a szerkesztők nem osztották alfejezetekre, ám a tanulmányok mégsem szerzői abc-rendben követik egymást. Ebből arra lehet következtetni, hogy a könyv tanulmányainak egymásutánja a könyv strukturálásának legfőbb eszköze. A recenzióban magam is ezt a sorrendet követem.

Az első tanulmány szerzője Fata Márta a történeti migráció kutatásában eddig elhanyagolt nézőpontot képviselve azt vizsgálja, hogy milyen hatást fejtett ki a bevándorlás a befogadó területekre. A 18. században Magyarországra irányuló kivándorlás által érintett dél-német területek kerülnek elemzésre. Egyes példákon keresztül méri fel a releváns forráscsoportokat és előzetes képet ad a hatásokról. Ám azt sem titkolja, hogy ez egy eddig kevésbé kutatott terület, és intenzív forrásfeltárás révén további vizsgálódásokra van szükség az egyén, a kisebb közösségek, valamint az egyes tartományok és régiók tekintetében egyaránt.

Pécs tekintetében érdemes számba venni a helyi vállalkozók és innovációk hosszú sorát, akik gazdasági tevékenységükkel öregbítették a város hírnevét. Ezt teszi meg Kaposi Zoltán soron következő tanulmányában. Arra a kérdésre keresi a választ, hogyan bontakozott ki a 19. századi gazdasági modernizáció a megyeszékhelyen, s milyen innovációk jöttek létre. Tanulmányában sorra veszi a legfontosabb ipari vállalkozásokat a városban, így a DDSG által üzemeltetett szénbányákat, a Zsolnay Vilmos által

* <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/33844>

alapított, és a várost világhírűvé tevő Zsolnay kerámiagyárat, a Hamerli kesztyűgyárat és az Angster József által alapított Angster orgona- és harmoniumgyárat. Ennek alapjául a számos rendelkezésre álló monográfia, visszaemlékezés, levéltári anyag és foglalkoztatási, illetve népszámlálási dokumentum szolgált.

Az egyén, mint munkavállaló és vállalkozó kérdéskörét feszegeti Rab Virág írása, aki a munka szerepét vizsgálta Hegedüs Loránt életében. Az egyedülálló történelmi személy életében a munka fontosságát meghatározta szociokulturális környezete, neveltetése, családja. A munka, mint kötelesség jelent meg életének minden szakaszában, célja az értékteremtés és a következő generáció segítése volt. Az írás újszerűségét, az a perspektíva jelenti, amit Levinson pszichoszociális modelljének alkalmazása révén ér el. Levinson szerint a munka az a terület az individuum életében, amely meghatározza annak helyét a társadalomban. Hegedüs életét, négy perióduson keresztül tekinti át a szerző, mindegyikben az egyén munkájára, foglalkozásaira fókuszálva. Az elemzés forrásbázisául számos – a vizsgált kérdés szempontjából még nem elemzett – Hegedüs által írt mű, feljegyzés és egy családi krónika szolgált.

Határon túli fókuszú témával foglalkozik Máthé András, aki a marginalizált helyzetű Erdélyi Római Katolikus Státus gazdasági nehézségeit és lehetőségeit veszi górcső alá a két világháború közötti időszakban. A kutatás során a négy legnagyobb erdélyi egyházmegye (Nagyvárad, Gyulafehérvár, Temesvár, Szatmár) gazdasági és mezőgazdasági változásait és annak a Katolikus Státus adminisztrációjára és pénzügyi helyzetére gyakorolt hatását vizsgálta. Strukturális analízist végzett azzal a céllal, hogy áttekintse, milyen szerkezeti változásokat okozott a trianoni békeszerződés miatti elcsatolás, s a Státus gazdasági rendszerében Románia modernizációs tevékenysége.

Erdélyből Baranya megyébe vezeti át az olvasót a tanulmánykötet következő tanulmánya, melyben Borsy Judit a versendi árvák körülményeit vizsgálta behatóan 1815 és 1848 között. A fennmaradt levéltári dokumentumok alapján elemezte az anyagi helyzetüket, az őket nevelő gyámokat, az életkörülményeiket, és hogy ezek függvényében milyen jövőbeli lehetőségeik voltak. Kutatását merőben új, eddig feldolgozatlan dokumentumok alapján végezte el.

Nagy Imre Gábor teljesen más fókuszú munkájában, a Pécs város mezőgazdaságát, azon belül a város tulajdonát képező Megyer puszta használatát tekintette át. Ez különösen érdekes egy főképp iparral, kereskedelemmel és bányászattal foglalkozó város esetében. Kutatásának eredményei bizonyít-

ják, hogy Pécs esetében a legszegényebbek és a külvárosi lakosok életében volt jelentősége a városi közlekedők használatának. Kiderül, hogy az 1910-es években nagyban csökkent legeltetés jelentősége, mivel addigra az arra alkalmas külterületeket fokozatosan szántóföldre alakították át. Forrásbázisa széles, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárának iratai, a városi tanács és közgyűlés iratai, a városi szabályzatok és a kataszteri térképek kerültek összehasonlításra a helyi sajtó fennmaradt írásaival; ami ennek nyomán lehetőséget biztosított a fennmaradt számszerű adatok és a korabeli népesség véleményének összehasonlítására.

A sorban Horeczki Réka tanulmánya következik, melyben a szerző a somogyszentimrei mezőgazdasági iskola hatásait vizsgálja a somogyi kisvárosok fejlődésében. Fontosnak tartja, hogy a szakiskola az alapos elméleti oktatás mellett, kiemelkedő hangsúlyt fektetett az innovatív, gyakorlati megközelítések elsajátítására egyaránt, ami kihatott a Somogy megyei kisvárosok fejlődésére. A tanulmány sokszínűségét mutatja, hogy az intézmény egyediségét és innovációra törekvését, illetve a mindennapi életét nem kizárólag levéltári anyagok segítségével kutatta, hanem az ide járt tanulók személyes életútját is közölte.

A kötetben kiemelt szerepet kapnak a Pécs történetével foglalkozó tanulmányok. Ilyen Lengvári István írása is, aki a mai Pécsi Tudományegyetem elődjének orvosi karán tanuló hallgatók társadalmi összetételét vizsgálja 1930 és 1945 között, vallásuk, születési helyük és édesapjuk foglalkozásának tekintetében. Eredményei szerint a hallgatók száma csökkent a két világháború között, különösképp a zsidó származásúaké, köszönhetően a demográfiai és politikai okoknak. Ehhez a felvételi papírokon és kiadott diplomákon végzett statisztikai elemzések mellett az egyetemi tanács közgyűléseinek jegyzőkönyveit is használja. Tanulmányát nagyban színesíti, és eredményeit alátámasztja az egyéni karrierutak bemutatása.

Vas megyei pénzügyintézetekről ír Halász Imre, aki a megyei takarékpénztárak hálózatát vizsgálja a századforduló és az első világháború közötti időszakban. Számba veszi a vasi takarékpénztárakat, és azok elhelyezkedését a megyében. Bár ezek száma folyamatosan nőtt a korszakban, beszámol a tönkrement bankokról is, keresvén ennek okait. A megye takarékpénztárainak összes elérhető adata alapul szolgált tanulmányához, ezzel átfogó, egyben differenciált képet nyújtva ezen pénzügyintézetek hálózatáról.

A következő tanulmány a kereskedelmi hajózás hálózatát, és azon belül az Osztrák Lloyd tengeri gőzhajózási vállalat 1871 és 1913 közötti Magyarországhoz, és azon belül Fiuméhez való kapcsolatáról szól. Pelles Márton forrásbázisként áttekinti a cég a magyar állammal kötött megállapodá-

sait, illetve a szerződések felbontásának okait 1891-ben. Emellett a szerző számba veszi a cég hajóinak forgalmát is 1889 és 1913 között.

Fritz János tanulmánya az 1935-ös somogyi mezőgazdasági összeírással foglalkozik, fókuszálva a megye gazdasági válságra adott válaszára. Somogy megye helyzete abban a tekintetben unikális, hogy a trianoni békeszerződés miatt megnőtt a megye gazdasági súlya. A megyére jellemző nagybirtokosok tagjai voltak a legfontosabb mezőgazdasági érdekvédelmi szervezeteknek, így alakítói is a mezőgazdasági politikának. A szerző amellett érvel, hogy a nagybirtokosok által dominált régió egyetlen válasza a válságra, csak az intenzifikáció lehetett. Azonban, a nagybirtokok száma csökkent az időszakban, ami nem a földreformnak, hanem a kisbirtokok számának növekedésének köszönhető.

A dualizmus korában gyorsan iparosodó Magyarország gazdaságában egyre nagyobb szerepet töltött be a faipar, melyet a szállítási lehetőségek kibővülése csak fokozott. Ez különösen fontos volt a Dráva menti régióban, hiszen a Dráva mentén több és jobb minőségű fát tartalmazó erdő volt, mint az országos átlag. A régió faipari lehetőségeit, fejlődését és eredményeit veszi sorra Szabó Máté tanulmánya, melyben szó van a legfontosabb új faipari vállalkozásokról is (Bellye, Dárda, Barcs, Berzence). A szerző külön hangsúlyt fektet a beliscsei Gutmann gyárra, mely jelentőségét annak köszönheti, hogy mindössze két évtized alatt a térség egyik legnagyobb faipari cégévé nőtte ki magát, és többezer foglalkoztatottja volt.

Luka Dániel a kollektivizálás jogi kereteit tekinti át. 1949 után Magyarországon - a Szovjetunióval ellentétben - a földeket nem államosították rendelettel, így a kollektivizálás tele volt ellentmondásokkal. Újszerű perspektívaként, nem a földkérdés gazdasági és társadalmi következményeivel foglalkozik, hanem a kollektivizálás jogi kereteinek a különböző interpretációival, a kérdés körül kialakult jogi vitákkal. Milyen tudományos vita alakult ki a kérdéskör körül, és hogyan befolyásolta a földtörvény kodifikációja a jogi oktatást? Ehhez alapul a két jogi egyetem tanácsülési jegyzőkönyvei, és az országos vitában részt vevő, egyetemeken földtörvényt oktatók tanulmányai szolgáltak.

Időben és témában is különbözik ezektől Nyári Tamás tanulmánya, aki a Somogy megyei termálfürdők és a hozzájuk kapcsolódó turizmus helyzetét vizsgálta. Az 1960-as évektől az 1970-es évekig 22 termálkutatót fúrtak a megyében, amelyeket az MSZMP a Somogy megyei turizmus célpontjává szeretett volna tenni. Ezek közül négyet, a nagyatádi, az igali, a csokonyavisontai és a kaposvári fürdőket fejlesztették koncentráltan. Az állami szerepvállalás fontosságát tükrözi, hogy a tanulmány egyik forrásbázisaként

jogszabálygyűjtemények szolgáltak, a termálfürdők népszerűségét pedig a helyi sajtóban megjelent cikkekkel támasztja alá a szerző.

Külön gazdasági ágazatot mutat be Pavletits Péter is, aki a keskeny nyomtávú vasútvonalak második világháború és 1968 közötti korszakát foglalta írásba. Az 1968-as közlekedéspolitikai koncepció megfogalmazta, hogy változtatni kell az áruszállításon. Ennek eredményeképpen az alacsonyforgalmú vasútvonalak 30%-át bezárták, és az utakra terelték fel a forgalmat helyette. A kevésbé zsúfolt vasútvonalak bezárása sok kárt okozott, de a jelenség párhuzamos volt a nyugati tendenciákkal. Az autóutak fejlesztése azonban nagyban elmaradt attól. Mégis, ettől az időszaktól kezdve az autóutak átvették a vasútvonalak feladatát és jelentősebbé vált a szerepük. Milyen hatása van tehát a keskeny nyomtávú vasútvonalak egyre gyorsabb eltűnésének az áruszállításra, milyen problémákat okoz térségi szinten. Ennek a kérdéskörnek az áttekintése a mai, autók uralta világban különös-képp aktuális.

Barbara Bolechová – Branislav Kršák – Csaba Sidor – Ľubomír Štrba értekezése a barlang- és egészségügyi turizmus fejlődési lehetőségeit keresi a szlovákiai Domica régióban. A mai Szlovákia a Kárpátok gazdag barlangokban, jelenleg 7014-et ismerünk, melyek közül jelenleg mindössze 18 látogatható. Rejtelmességük miatt vonzó úti cél a barlangászok számára, akik minél többet szeretnének felfedezni kincseikből. Emellett gyakran látogatottak rekreációs célokból is, jól ismert a jelentőségük bizonyos betegségek gyógyításában. Kutatásuk egy kérdőíves felmérésen alapul, melyben arra a kérdésre keresik a választ, hogy a Domica Barlang mennyire lehetne sikeres célpont a barlang- és egészségügyi turizmuson belül. Eredményeiket a környékbeli szolgáltatók tapasztalataira, véleményeire és megjegyzéseire alapozták, és állapították meg, hogy jelentős fejlesztés lenne a térségben egy rekreációs és sportlétesítmény létrehozása.

A kötet Varga Patrik Zsoltnak Engel Adolfról, mint vállalkozóról írott tanulmányával folytatódik. Fő kutatási kérdései: mennyiben különbözik Engel Adolf, mint vállalkozó kortársairól, mekkora hatása volt Pécs gazdaságára az ő tevékenységének és hogy milyen innovációkat hozott létre. Képet kapunk Engel vállalkozásainak sokszínűségéről, személyének multifunkcionalitásáról. Kutatása nem csak Pécs gazdaságtörténetét gazdagítja, hanem olyan esettanulmányként is működik, mely a vállalkozó, mint egyén gondolkodásmódját, motivációját, lehetőségeit és sikerének okait kutatja.

Baranya megyében maradva, Zsindely Borbála a kismalomipar munkaerőszámának változását vizsgálja 1876 és 1885 között. Tanulmánya alapját két statisztikai felmérés adja, melyeket több munkaerőpiaci tényező

viszonylatában (vállalkozók, segédek, tanoncok) hasonlított össze. A tanulmány egyik eredménye, hogy képet kapunk arról, hogy Baranyában éppen abban az időszakban szűntek meg malmok és ezzel állások, amikor Magyarországon a malomipar húzóágazatnak számított.

A tanulmánykötet a 18-20. századi gazdasági élet számos területét dolgozza fel különböző aspektusokból. Olvasásából mindenképp sokat tanulhat az érdeklődő, bármilyen céllal forgassa is a könyvet. Mindemellett a kötet követendő példát ad arra, hogyan lehet egy térség gazdaság- és társadalomtörténetének kutatóit és kutatásait sikeresen összefogni és eredményeiket idegen nyelven is népszerűsíteni. Különös jelentősége van annak a ténynek is, hogy mindez a kutatói generációk együttműködésének keretében valósul meg.

*Recenzes:
Czina Sára*

